

EMPATIA RODIČA A OSAMELOST' DIEŤAŤA

Ivana Gallová, Miroslava Balážová

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na vzťah medzi empatiou rodičov a sociálnou osamelosťou ich detí. Zároveň sme skúmali medzipohlavné rozdiely v empatii a v sociálnej osamelosti. Výskumnú vzorku tvorilo 148 respondentov (49 matiek, 47 otcov, 52 detí). Na meranie empatie rodičov sme použili dotazník BES (Jolliffe & Farrington, 2006) a na meranie sociálnej osamelosti detí bol použitý dotazník LSDQ (Asher & Wheeler, 1985). Z výsledkov vyplýva, že empatia rodičov nie je kľúčovou kvalitou majúcou významný vzťah k sociálnej osamelosti dieťaťa. Výnimkou je empatia matky, ktorá významne negatívne koreluje so sociálnou osamelosťou syna. Uvedený vzťah sme neidentifikovali v prípade empatie otca. Zistili sme významné medzipohlavné rozdiely v kognitívnej, afektívnej aj v celkovej empatii rodičov, pričom vyššie skóre v jednotlivých zložkách, ako aj v celkovej empatii dosiahli matky. V premennej sociálna osamelosť u detí sme významné medzipohlavné rozdiely neidentifikovali.

Kľúčové slová: empatia matky, empatia otca, sociálna osamelosť dieťaťa

EMPATHY OF PARENT AND LONELINESS IN CHILDHOOD

Abstract

The intention of contribution is to refer the relation between the empathy of parents and social loneliness of their children. We researched intersex differences at the empathy and at the social loneliness at the same time. The experimental sample was made of 148 respondents (49 mothers, 47 fathers, 52 children). We used the BES (Jolliffe, Farrington, 2006) questionnaire for measuring of parents' empathy and the LSDQ (Asher, Wheeler, 1985) for measuring children's social loneliness. As the results shown, the empathy of parents is not an essential competency, which should have an important relation with children's social loneliness. An exception is mother's empathy, which has a significant negative relation with the social loneliness of the son. However we didn't identify any similar relations of father's empathy. We found similar relations intersex differences in cognitive, affective and overall empathy of parents, while a higher score in particular components and overall empathy was achieved by mothers. We didn't identify any considerable intersex differences in the variable social loneliness of children.

Key words: *empathy of mother, empathy of father, social loneliness of children*

Úvod

V posledných rokoch sa osamelosť stala každodennou súčasťou ľudských životov. Rodiny sa často rozpadajú a deti sa väčšinou fixujú na matku. Chýba prítomnosť otca, ako aj ďalších príbuzných, stráca sa komunikácia tvárou v tvár, mizne očný kontakt, s ním aj empatia a porozumenie medzi ľuďmi, a nahrádza ich pocit osamotenía (Ernst & Cacioppo, 1999; Koucká, 2012; Shaughnessy, 2008).

Osamelosť je v súčasnosti medzi ľuďmi rozšírená viac ako bola kedykoľvek predtým, čo môže súvisieť s mnohými premennými. Medzi najvýznamnejšie patrí rodinné prostredie, v ktorom dieťa vyrastá. Rodina pomáha dieťaťu formovať vlastnú osobnosť, vytvárať si pozitívny vzťah k ľuďom a nadobúdať sociálne kompetencie nevyhnutné pre vytváranie uspokojivých medziľudských vzťahov (Đuricová, 2004; in Šatánek, 2004; Wilding, 2010).

Nielen skúmanie osamelosti, ale tiež skúmanie empatie mnohí autori považujú za to najhodnotnejšie v modernej psychológii. Napriek tomu, že existujú štúdie, ktoré hľadali vzťah medzi empatiou a osamelosťou (Akbağ & İmamođlu, 2010; Davis, 1983; Pamukçu & Meydan, 2010), dodnes chýbajú výskumy, ktoré by skúmali súvislosti medzi týmito premennými vo vzťahu rodič – dieťa. Preto sme sa v tomto príspevku zamerali na empatiu rodiča a jej vzťah k sociálnej osamelosti dieťaťa. Predpokladáme, že práve empatia môže patriť medzi kvality rodiča, ktorých prítomnosť vo výchove dieťaťa zvyšuje jeho sociálne kompetencie a skvalitňuje vzťahy s rovesníkmi a následne znižuje prežívané pocity sociálnej osamelosti.

Empatia

Pojem empatia zaviedol do psychológie v roku 1897 E. B. Titchener, pričom tomuto pojmu predchádzali dva sémanticky blízke pojmy – sympatia a vcítenie. Porozumenie situácii druhého človeka bez posudzovania alebo hodnotenia možno považovať za najvšeobecnejšie vymedzenie pojmu empatia. Výnimočné zastúpenie empatie je zrejme v humanistickom prístupe zameranom na človeka (Mlčák, 2008; Mlčák, 2010). C. R. Rogers (1975) charakterizoval empatiu ako proces empatického porozumenia, ktorý zahŕňa súlad emočného vcítenia sa (afektívny proces) a kognitívneho prijímania (kognitívny proces) perspektívy klienta.

Počas svojej histórie prešiel pojem empatia dlhým a komplikovaným konceptuálnym vývojom a dodnes predstavuje v modernej psychológii kľúčový, aj keď nejednotne prijímaný konštrukt. Kapacita empatie je vnímaná ako prostriedok spájajúci izolované osoby, ktoré ak sa prepoja, tak aspoň čiastočne dočasne zdieľajú myšlienky, pocity a ciele. Povaha empatie je stále vzácna. Z pohľadu odborníkov je popisovaná a výskumne analyzovaná na úrovni základného psychologického výskumu, teoretických prístupov, prípadne ako unidimenzionálny systém tvorený emočnými komponentmi a i komponentmi zameranými na presnosť vnímania druhých alebo tiež ako multidimenzionálny systém skladajúci sa z viacerých konštruktov (Čavojová, Mikušková, & Belovičová, 2011).

V našom príspevku sa prikláňame ku chápaniu empatie ako dvojdimenzionálnej schopnosti jednotlivca vnímať a cítiť emócie druhých, ktorá môže mať emočnú i kognitívnu povahu a jej úroveň podlieha interindividuálnej variabilite. Vychádzame tak z kognitívno-emočnej koncepcie D. Cohena a J. Strayera (1996; in Čavojová, Sirota, & Belovičová), ktorí chápali empatiu ako schopnosť porozumieť a zdieľať citový stav druhého človeka. Afektívna (emočná) zložka empatie pritom predstavuje schopnosť prežívať emócie druhého človeka, kým kognitívna zložka empatie predstavuje schopnosť porozumieť postojom a emóciám iného, vidieť svet z perspektívy druhej osoby (Buda, 1994; Mlčák, 2009).

Osamelosť

Skúmaním osamelosti sa obdobne ako skúmaním empatie zaoberali najmä humanisti. Nikdy však nebola medzi ľuďmi rozšírená v takej miere ako dnes. P. Koucká (2012) uvádza, že sa počet osamelých ľudí v Čechách za posledných 12 rokov zdvojnásobil a dnes už žije takmer každý ôsmy človek sám. Prirodzená sociálna sieť zlyháva a zdá sa, že je ťažšie žiť vo vzťahu než bez vzťahu.

Osamelosť je subjektívny jav, ktorý podľa H. M. Chipuera (2001) pre niekoho nastáva, keď je sám a chce byť s ostatnými, pre iného keď je súčasťou sociálnej skupiny, ale necíti sa byť do nej zapojený. Sociológovia identifikovali tri základné dimenzie v rôznych typoch osamelosti, ktoré sa týkali pozitívnej a negatívnej povahy, trvania a zdroja osamelosti (Peplau & Goldston, 1984). V našom príspevku vychádzame z multidimenzionálnej teórie R. Weissa (1973; in Ernst & Cacioppo, 1999), ktorý rozlišuje dva základné zdroje osamelosti – absencia osobných, intímnych vzťahov je základom emočnej osamelosti, kým nedostatok sociálnych väzieb a pocitu začlenenia do skupiny vedie k prežívaniu pocitov sociálnej osamelosti, nazývanej tiež sociálna izolácia (Duck & Gilmour, 1981).

Empatia rodiča a osamelosť dieťaťa

Podľa W. Stroebea, M. Stroebea, G. Abakoumkina a H. Schuta (1996) emočná osamelosť súvisí s rodinným stavom, vzťahmi s rodičmi v ranom detstve a úrovňou sociálnej opory. Prostredníctvom vzťahu s rodičmi sa dieťa učí komunikovať a vychádzať s druhými ľuďmi, porozumieť im a riešiť konflikty (Shapiro, 2004). Kvalita detských životov a medziľudských vzťahov do značnej miery závisí od prístupu ich rodičov k výchove. Približne do svojich desiatich rokov sa deti učia od svojich rodičov rozvíjať schopnosť empatie, ktorá je základom uspokojivých interpersonálnych vzťahov a je považovaná za nevyhnutnú podmienku všetkých sociálnych vzťahov. Empatia rodičov môže dieťa v konečnom dôsledku ochrániť pred prežívaním osamelosti, ktorá pramení jednak z nedostatku sociálnych kompetencií, ale tiež z neschopnosti porozumieť ľuďom, komunikovať s nimi a nadväzovať dôverné vzťahy (Mlčák, 2010; Wilding, 2010). Deti empatických a vnímavých rodičov častejšie iniciujú sociálne interakcie, prostredníctvom ktorých môžu rozvíjať svoje sociálne kompetencie, v kolektíve bývajú obľúbené a dokážu ľahko nadväzovať dôverné vzťahy s rovesníkmi. Negatívne rodičovské správanie v podobe tvrdej disciplíny, chladu, nedostatku empatie či zanedbávania, naopak znižuje sociálne kompetencie a zvyšuje úzkosť dieťaťa. Plaché deti sa vo všeobecnosti cítia nepríjemne v interakciách s inými ľuďmi, čo prispieva k zvyšovaniu miery prežívanej sociálnej osamelosti (Repetti, Taylor, & Seeman, 2005; Richaud de Minzi, 2006; Stoica & Roco, 2013).

Pre deti je dôležité, aby boli súčasťou nejakého spoločenstva, patrili niekam, boli obľúbené a mali priateľov, čo je významné najmä vo veku 10 – 15 rokov, kedy stúpa potreba priateľstva a intimity. Vplyv rovesníckej skupiny začína prevažovať nad vplyvom dospelých, vrátane rodičov. V prípade nedostatočného pocitu príslušnosti ku skupine rovesníkov narastá pocit sociálnej osamelosti. E. P. Galanaki (2004) tvrdí, že až dve tretiny dospelých nie sú spokojní so svojimi vzťahmi a cítia sa osamelé. V príspevku sme sa preto rozhodli zamerať na skúmanie sociálnej osamelosti práve v tomto období. Vychádzali sme pritom z predpokladu, že empatia oboch rodičov – matky aj otca – je kľúčovou premennou, ktorá má významný negatívny vzťah k sociálnej osamelosti dieťaťa (Ernst & Cacioppo, 1999; Pamukcu & Meydan, 2010; Richaud de Minzi, 2006; Salimi & Bozorgpour, 2012; Stoica & Roco, 2013). Starostlivosť a prejavy empatie zo strany matky sú prediktorom takých osobnostných atribútov dieťaťa ako je vyššie sebavedomie, sebaúcta, empatia a lepšia sociálna adaptácia. Zároveň korelujú s vnímanými vlastnými sociálnymi kompetenciami dieťaťa, s menšou depresiou a úzkosťou, čo v konečnom dôsledku prispieva k zvýšeniu schopnosti dieťaťa nadväzovať uspokojivé vzťahy s rovesníkmi a predchádzať tak pocitom osamelosti (Hojat, 1998; Hojat et al., 2005; Hojat, Glaser, & Veloski, 1996; Richaud de

Minzi, 2006; Rogoff, 1990). Hlboké emočné puto dieťaťa s otcom zase pomáha dieťaťu odpútať sa od matky, nájsť svoju totožnosť, vážiť si samého seba a zároveň sa orientovať v komplexnom svete „mimo“ rodiny (Augustyn, 2002; Biddulph, 2007; Poli, 2008). Empatický prístup zo strany otca podporuje prejavovanie emócií u detí, vrátane negatívnych, zvyšuje detské sociálne kompetencie, čím predchádza zvyšovaniu osamelosti. Vo všeobecnosti platí, že deti, ktoré neboli dostatočne milované svojím otcom, neboli schopné nadväzovať vzťahy s inými ľuďmi (Augustyn, 2002; Matějček, 1995; Poli, 2008; Šulová, 2010).

Výsledky výskumov uvádzajú, že vzťah medzi empatiou rodiča a sociálnou osamelosťou dieťaťa by mal byť silnejší medzi deťmi a rodičmi rovnakého pohlavia. Práve od rodiča rovnakého pohlavia dieťa preberá sociálne kompetencie, ktoré chránia dieťa pred prežívaním pocitov sociálnej osamelosti (Augustyn, 2002; Brisch, 2011; Hojat, Glaser, & Veloski, 1996; Matoušek, 2003; Richaud de Minzi, 2006).

Záveru v skúmaní medzipohlavných rozdielov v empatii ako aj v sociálnej osamelosti prinášajú rozporuplné výsledky. Štúdie skúmajúce rozdiely medzi mužmi a ženami v empatii využitím sebaprosudzovacích škál poukazujú na dosahovanie vyššieho skóre v celkovej empatii, v afektívnej aj kognitívnej empatii u žien v porovnaní s mužmi (Ang & Goh, 2010; Čavojová, Sirota, & Belovičová, 2012; Jolliffe & Farrington, 2006; Roberts & Strayer, 1997; Volbrecht, Lemery–Chalfant, Aksan, Zahn–Waxler, & Goldsmith, 2007; Zahn–Waxler, Robinson, & Emde, 1992). D. Goleman (1999) poukazuje na skutočnosť, že ženská empatia rastie v momente, keď sa žena naznačí, že empatia je pre ňu charakteristickou vlastnosťou. Podobne aj D. Jolliffe a D.P. Farrington (2006) uvažujú o tom, či vyššie skóre empatie u žien je výsledkom „skutočného“ rozdielu v miere dosahovanej empatie medzi mužmi a ženami, alebo je spôsobené odlišnou socializáciou mužov a žien. Ženy sú podporované, aby boli citlivejšie a vnímavejšie k pocitom druhých a aj ony samé sa chcú javiť ako empatické v zhode so stereotypom svojej sexuálnej roly, kým muži, aj keď disponujú schopnosťou empatie, nie sú natoľko motivovaní prejavovať ju (Goleman, 1999).

Zistenia medzipohlavných rozdielov v prežívaných pocitoch sociálnej osamelosti poukazujú na závery, že dievčatá prežívajú sociálnu osamelosť v porovnaní s chlapcami častejšie, keďže kladú väčší dôraz na pocity a hlbšie vzťahy v rámci rodiny alebo s niekoľkými kamarátmi. Chlapci sú naopak náchylnejší k prežívaniu emočnej osamelosti súvisiacej s rodinou, keďže sa v porovnaní s dievčatami venujú častejšie viacerým kolektívnym športovým aktivitám naraz, čo im umožňuje znižovať pocity sociálnej osamelosti tým, že sú vo väčšom kontakte s inými ľuďmi, aj keď s nimi nemajú hlboké vzťahy (Galanaki & Kalantzi-Azizi, 1999; Hoza, Bukowski, & Beery, 2000; Junttila & Vauras, 2009). Výskum M. Scharfa, H. Wisemana a F. Faraha (2011), ktorý skúmal obidva typy osamelosti vo vzťahu k rodičovskej výchove, však priniesol opačné zistenia. Chlapci, ktorí boli vystavení chladnému a drsnému prístupu zo strany rodičov, dosahovali vyššie skóre v sociálnej osamelosti, kým dievčatá z takéhoto rodinného prostredia zaznamenali vyššiu emočnú osamelosť.

Zameranie výskumu

Cieľom výskumu bolo skúmať existenciu vzťahu medzi empatiou rodiča a sociálnou osamelosťou dieťaťa, pričom sme sa zamerali zvlášť na skúmanie empatie matky a empatie otca vo vzťahu k sociálnej osamelosti detí – dcér aj synov. Okrem toho sme skúmali medzipohlavné rozdiely v oboch premenných – v empatii aj v sociálnej osamelosti. Formulovali sme nasledujúce hypotézy:

H₁: Predpokladáme, že empatia rodiča má negatívny vzťah k sociálnej osamelosti dieťaťa.

H₂: Predpokladáme, že empatia matky má negatívny vzťah k sociálnej osamelosti dieťaťa.

H₃: Predpokladáme, že empatia otca má negatívny vzťah k sociálnej osamelosti dieťaťa.

H₄: Predpokladáme, že empatia je vyššia u žien ako u mužov.

H₅: Predpokladáme, že sociálna osamelosť je vyššia u dievčat ako u chlapcov.

Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku tvorilo 52 detí, z toho 29 dievčat vo veku 10 – 14 rokov (priemerný vek bol 12,34 rokov; Me = 13) a 23 chlapcov vo veku 10 – 15 rokov (priemerný vek bol 12,48 rokov; Me = 13). Výskumu sa zúčastnilo 96 rodičov, z toho 49 matiek, ktorých priemerný vek bol 39,71 rokov (Me = 37,50) a 47 otcov, ktorých priemerný vek bol 40,75 rokov (Me = 38). Celkovo sa výskumu zúčastnilo 148 participantov. Výber výskumnej vzorky bol príležitostný. Zber dát prebiehal v druhej polovici roku 2013. Výskumu sa zúčastnili deti navštevujúce druhý stupeň základných škôl v našom okolí. Podmienkou ich účasti na výskume bol vyplnený dotazník empatie aspoň od jedného rodiča dieťaťa a rodičom podpísaný informovaný súhlas s účasťou dieťaťa na výskume.

Výskumné metodiky

Empatiu rodičov sme merali pomocou dotazníka Basic Empathy Scale (BES) od autorov D. Jolliffe a D.P. Farrington (2006), ktorý bol preložený a validizovaný pre slovenskú populáciu V. Čavojevou, M. Sirotom a Z. Belovičovou (2012). Dotazník obsahuje 20 položiek merajúcich afektívnu a kognitívnu empatiu, ku ktorým sa respondenti vyjadrujú na 5-bodovej škále od „úplne nesúhlasím“ po „úplne súhlasím“.

Sociálnu osamelosť detí sme merali pomocou dotazníka Loneliness and Social Dissatisfaction Questionnaire (LSDQ), ktorý vytvorili S.R. Asher a V. Wheeler v roku 1985. LSDQ je určený pre deti vo veku 10 – 15 rokov. Obsahuje 24 položiek, ku ktorým sa majú respondenti vyjadrovať na 5-bodovej škále od „vždy“ po „nikdy“, z toho je 16 položiek určených na meranie sociálnej osamelosti a neuspokojenia v školskom prostredí. Do slovenčiny preložila Dotazník osamelosti a sociálneho neuspokojenia L. Zatková, zatiaľ však nebol validizovaný pre slovenskú populáciu.

Výsledky

V rámci štatistickej analýzy získaných dát sme testovali normalitu všetkých premenných pomocou štatistických ukazovateľov tvaru distribúcie – koeficientu šikmosti a strmosti. Podmienku normálneho rozloženia nespĺnila premenná sociálna osamelosť (SO) dcéry a empatia (E) rodiča. Koeficienty šikmosti a strmosti u premenných SO syna, SO dieťaťa, empatia matky (EM) a empatia otca (EO) podmienku normálneho rozloženia dát spĺňali.

V **tabuľke 1** prezentujeme všetky výsledky týkajúce sa vzťahu medzi premennými E a SO. Vzťah medzi premennými E rodiča a SO dieťaťa bez ohľadu na jeho pohlavie vyšiel veľmi slabý negatívny ($r_s = -0,088$; $p = 0,250$) a štatisticky nevýznamný ($p > 0,05$). Na základe tohto výsledku sme zamietli H_1 .

Štatistickým spracovaním dát sa nepotvrdila ani H_2 . Vzťah EM – SO dieťaťa bez ohľadu na jeho pohlavie bol veľmi slabý ($r = -0,133$; $p = 0,362$) a štatisticky nevýznamný ($p > 0,05$), čo platilo aj pre vzťah EM – SO dcéry ($r_s = 0,048$; $p = 0,806$). Vzťah medzi EM a SO syna sa ukázal ako stredne silný negatívny ($r = -0,490$; $p = 0,028$) a štatisticky významný ($p < 0,05$).

Porovnávali sme tiež veľkosti korelácie EM – SO dcér a EM – SO synov prostredníctvom percentuálneho vyjadrenia spoločnej variability daných premenných ($r^2 \cdot 100$), pričom za psychologicky významnú sme sa rozhodli považovať hranicu 10%. Hodnota spoločnej variability EM – SO dcéry bola veľmi nízka (0,2%), ale v prípade vzťahu EM – SO syna dosahovala

psychologicky významnú hodnotu 24 %. Vychádzajúc z týchto výsledkov konštatujeme, že korelácia medzi EM – SO syna je významne silnejšia ako korelácia medzi EM – SO dcéry.

Výsledný Spearmanov korelačný koeficient pre EO – SO dcéry ($r_s = -0,213$; $p = 0,317$), rovnako ako Pearsonove korelačné koeficienty pre vzťah EO – SO syna ($r = -0,196$; $p = 0,944$) a EO – SO dieťaťa bez ohľadu na jeho pohlavie ($r = -0,085$; $p = 0,569$) boli negatívne a štatisticky nevýznamné ($p > 0,05$). Vychádzajúc z týchto výsledkov sme zamietli hypotézy o existencii významného negatívneho vzťahu medzi EO a SO detí (H_3), čo platí pre SO dcér aj SO synov.

Pri porovnávaní veľkosti korelácie EO – SO dcér a EO – SO syna hodnota spoločnej variability vyjadrená v percentách nedosiahla ani v prípade vzťahu EO – SO syna (0 %), ani v prípade EO – SO dcéry (4,5 %) vopred stanovenú hranicu 10 %, takže rozdiel v sile vzťahu medzi EO – SO syna a EO – SO dcéry nepovažujeme za významný.

Tabuľka 1 Vzťah medzi empatiou rodičov a sociálnou osamelosťou detí

		Empatia		
		matka	otec	rodič
Sociálna osamelosť	dcéra	0,048	- 0,213	- 0,088
	syn	- 0,490*	- 0,015	- 0,196
	dieťa	- 0,133	- 0,085	- 0,118

Legenda: * $p \leq 0,05$; rs – vyznačený kurzívou

Výsledky Studentovho t – testu pre dva nezávislé výbery týkajúce sa rozdielov medzi mužmi a ženami v empatii prezentované v **tabuľke 2** naznačujú, že ženy dosiahli v porovnaní s mužmi významne vyššie skóre v celkovej empatii ($t_{(94)} = -4,279$; $p < 0,001$), tiež v afektívnej ($t_{(94)} = -4,071$; $p < 0,001$) a v kognitívnej empatii ($t_{(94)} = -2,934$; $p < 0,05$). Na základe týchto výsledkov prijímame H_4 .

Tabuľka 2 Porovnanie medzipohlavných rozdielov v empatii rodičov

	Muži (n =47)		Ženy (n =49)		t – test		
	AM ₁	SD ₁	AM ₂	SD ₂	T	df	p
Afektívna empatia	35,55	5,88	40,18	5,26	- 4,071**	94	,000
Kognitívna empatia	33,30	4,08	35,57	3,50	- 2,934*	94	,004
Celková empatia	68,85	8,42	75,76	7,37	- 4,279**	94	,000

Legenda: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,001$; n – početnosť; AM – aritmetický priemer; SD – štandardná odchýlka; t – hodnota Studentovho t – testu; df – stupne voľnosti; p – štatistická významnosť

Výsledky prezentované v **tabuľke 3** naznačujú, že dievčatá a chlapci vo veku 10 – 15 rokov dosahovali v dotazníku LSDQ približne rovnaké skóre. Medzi premennými SO chlapcov a SO dievčat sme neidentifikovali štatisticky významné rozdiely ($U_{(50)} = 331.5$; $p > 0,05$) a zamietli sme H_5 .

Tabuľka 3 Porovnanie medzipohlavných rozdielov v sociálnej osamelosti detí

	Chlapci		Dievčatá		U – test		
	n_1	Me_1	n_2	Me_2	U	df	p
Sociálna osamelosť	23	27	29	27	331,5	50	,971

Legenda: n – početnosť; Me – medián; U – hodnota Mann Whitneyho U – testu; df – stupne voľnosti; p – štatistická významnosť

Diskusia

Ak sa rodičia správajú voči svojim deťom empaticky a podporujú ich vo vyjadrovaní vlastných emócií (najmä tých negatívnych), ich deti disponujú väčšími sociálnymi kompetenciami (Richaud de Minzi, 2006; Roberts & Strayer, 1996), majú lepšie sociometrické postavenie a kvalitnejšie priateľstvá (McElwain, Halberstadt, & Volling, 2007; Wong, Diener, & Russell, 2008), prejavujú väčšie empatické tendencie a prosociálne správanie (Zahn–Waxler, 1991; Zahn–Waxler & Radke–Yarrow, 1990; in Moreno, Klute, & Robinson, 2008). Naše predpoklady o prítomnosti významného negatívneho vzťahu medzi empatiou rodiča a sociálnou osamelosťou dieťaťa (H_1) sa nepotvrdili.

Domnievame sa, že veľmi slabý negatívny vzťah medzi týmito premennými môže byť zapríčinený vstupom ďalších premenných do vzťahu, medzi ktoré patria faktory na strane rodiny, genetické či osobnostné faktory, ale aj faktory na strane rovesníkov. K rodinným faktorom súvisiacim so zvýšenými pocitmi osamelosti u detí patrí nízka vnímaná sociálna opora (Pamukçu & Meydan, 2010; Yarcheski, Cannella, & Hanks, 2006; in Scharf, Wiseman, & Farah, 2011), neisté pripútanie v detstve (Bowlby, 1969; in Ernst & Cacioppo, 1999) či zhovievavý rodičovský štýl výchovy (Lim & Smith, 2008). Medzi významné faktory súvisiace s prežívaním osamelosti u detí nachádzajúce sa mimo rodinného prostredia patria genetické faktory s pozitívnym vzťahom k osamelosti, ako je temperament a sklon k depresii (McGuire & Clifford, 2000; in Juntilla & Vauras, 2009). K premenným vstupujúcim do vzťahu medzi empatiou rodiča a sociálnou osamelosťou dieťaťa patria aj osobnostné faktory na strane dieťaťa. K. Shaughnessy (2008) identifikoval niekoľko osobnostných faktorov s pozitívnym vzťahom k osamelosti, ako napr. plachosť, úzkosť a nízke sebavedomie, kým J. T. Cacioppo et al. (2006) identifikovali osobnostné faktory s negatívnym vzťahom s osamelosťou, ako je extroverzia, emočná stabilita či prívetivosť. Významným faktorom vo vzťahu k prežívaným pocitom osamelosti sú aj rovesnícke skupiny. Emočná osamelosť súvisiaca s rodinou a sociálna osamelosť súvisiaca s rovesníkmi sú úzko prepojené, ale v niektorých prípadoch môže jednotlivец kompenzovať nedostatky v jednej oblasti úspechom v druhej (Scharf, Wiseman, & Farah, 2011). Rovesníci tak môžu na jednej strane kompenzovať zanedbávanie zo strany rodiny (Coie & Dodge, 1983; in Asher, Hymel, & Renshaw, 1984), ale ich odmietnutie výrazne prispieva k zvyšovaniu pocitov sociálnej osamelosti (Asher & Wheeler, 1985; in Juntilla & Vauras, 2009; Cassidy & Asher, 1992; Ernst & Cacioppo, 1999). Rodičia a súrodenci naopak kompenzujú odmietanie rovesníkmi (Asher, Hymel, & Renshaw, 1984).

V centre nášho záujmu bolo tiež skúmanie empatie matky a empatie otca vo vzťahu k sociálnej osamelosti dcér a synov oddelene. Predpokladali sme, že empatia matky je významná vo vzťahu k prežívaným pocitom sociálnej osamelosti dieťaťa (H_2), keďže vzťah medzi matkou a dieťaťom je považovaný za základ všetkých budúcich sociálnych vzťahov dieťaťa a jeho narušenie za možnú

príčinu výskytu pocitov osamelosti u dieťaťa (Adler, 1998; Moreno, Klute, & Robinson, 2008; Rogoff, 1990; Šulová, 2010). Naše výsledky poukázali na štatisticky nevýznamný vzťah medzi empatiou matky a sociálnou osamelosťou dieťaťa.

Pri špecifickom skúmaní pocitov osamelosti syna matka empatia preukázala ako významná vo vzťahu k jeho sociálnej osamelosti. S. Biddulph (2006) tvrdí, že ak matka pristupuje k synovi dostatočne citlivo a empaticky, venuje mu čas, zaoberá sa ním, učí ho novým veciam a často sa s ním rozpráva, napomáha rozvoju jeho mozgu a nadobudnutiu lepších verbálnych schopností, čím podporuje jeho spoločnosť a uľahčuje nadväzovanie medziľudských vzťahov. Pre chlapca je to zvlášť dôležité, keďže potrebuje pri nadobúdaní sociálnych schopností viac pomoci ako dievčatá. Empatia matky mu pomáha získať si priateľov zlepšením jeho komunikačných schopností a zvýšením empatie (Biddulph, 2006; Moreno, Klute, & Robinson, 2008). Matka pravdepodobne zohráva v učení syna ako nadväzovať vzťahy so svojimi rovesníkmi významnejšiu úlohu ako otec. Zvyšuje sebaúctu syna, ktorá následne predpovedá jeho nižšiu emočnú aj sociálnu osamelosť (McWhirter, Besett–Alesch, Horibata, & Gat, 2002).

Bližšie skúmanie pocitov sociálnej osamelosti dievčat ukázalo, že pre pocity osamelosti u dcér je zo strany matky kľúčová len patologická kontrola, nedostatok dôvery a lásky (Richaud de Minzi, 2006), ale opačne tento vzťah preukázaný nebol, takže jej vrúcnosť a empatia nie sú vo vzťahu k dcére tak významné, ako je to u syna.

Pri skúmaní vzťahu medzi empatiou otca a sociálnou osamelosťou dieťaťa (H_3) sme predpokladali, že empatia otca významne koreluje s prežívanými pocitmi sociálnej osamelosti dcéry a syna. W. Roberts a J. Strayer (1987) preukázali, že deti podporované otcom vo vyjadrovaní emócií preukazovali vyššie sociálne kompetencie vo vzťahu k rovesníkom. V našom výskume sme neidentifikovali významný negatívny vzťah medzi empatiou otca a sociálnou osamelosťou dieťaťa, čo platilo pre osamelosť synov aj dcér.

Predpokladali sme, že empatia otca je významnejšia vo vzťahu k sociálnej osamelosti synov, keďže práve od rodiča rovnakého pohlavia dieťa preberá sociálne kompetencie, ktoré ho chránia pred prežívaním pocitov sociálnej osamelosti (Augustyn, 2002; Brisch, 2011; Hojat, Glaser, & Veloski, 1996; Matoušek, 2003; Richaud de Minzi, 2006). Vo výskume sme však významné rozdiely v sile vzťahu medzi empatiou otca a sociálnou osamelosťou dcéry a medzi empatiou otca a sociálnou osamelosťou syna neidentifikovali. M. C. Richaud de Minzi (2006) a M. Scharf, H. Wiseman a F. Farah (2011) na základe výsledkov svojich výskumov navrhli, že významnejšia ako pozitívne prijatie či empatia otca je patologická kontrola zo strany otca, ktorá koreluje nielen s nižšími sociálnymi kompetenciami detí, s rozvojom agresívneho správania a s pocitmi nedostatočnosti, ale tiež so zvyšujúcou sa averziou k osamelosti a sociálnou izoláciou u detí.

Napokon sme sa zamerali na skúmanie medzipohlavných rozdielov v empatii (H_4) a sociálnej osamelosti (H_5). Ženy dosiahli významne vyššie skóre nielen v celkovej empatii, ale tiež v oboch jej zložkách – v afektívnej aj v kognitívnej empatii, čo korešpondovalo s výsledkami už uskutočnených výskumov (Hojat et al., 2005; Roberts & Strayer, 1997; Volbrecht, Lemery–Chalfant, Aksan, Zahn–Waxler, & Goldsmith, 2007; Zahn–Waxler et al., 1992). V zhode s výsledkami predchádzajúcich štúdií sme tiež identifikovali výraznejší rozdiel v afektívnej empatii medzi matkami a otcami (Ang & Goh, 2010; Volbrecht, Lemery–Chalfant, Aksan, Zahn–Waxler, & Goldsmith, 2007).

Pri skúmaní medzipohlavných rozdielov v prežívaných pocitoch osamelosti chlapcov a dievčat (H_5) sme predpokladali vyššiu mieru sociálnej osamelosti u dievčat v porovnaní s chlapcami, keďže chlapci sa častejšie venujú kolektívnym športovým aktivitám, ktoré im umožňujú znižovať pocity sociálnej osamelosti v kontakte s rovesníkmi (Galanaki & Kalantzi–Azizi, 1999). Vo výskume sme neidentifikovali štatisticky významné rozdiely v sociálnej osamelosti chlapcov a dievčat. Možné vysvetlenie nepotvrdenia našej hypotézy prinášajú M. Scharf, H. Wiseman a F. Farah (2011), ktorí poukázali na to, že dievčatá a chlapci sa nelíšia v miere prežívanej sociálnej osamelosti, pokiaľ pochádzajú z vrelých rodín. Len dievčatá vyrastajúce

v drsnom rodinnom prostredí vnímajú viac nepochopenia zo strany rodičov, čo zvyšuje ich pocity emočnej osamelosti. Chlapci z takéhoto prostredia dosahujú vyššie skóre v sociálnej osamelosti.

Limity výskumu a odporúčania pre ďalšie výskumy

K limitom nášho výskumu zaraďujeme príležitostný výber výskumnej vzorky založený na dostupnosti a dobrovoľnosti, ktorý neposkytuje požadovanú mieru zovšeobecnenia, ako by to bolo v prípade náhodného výberu. Druhým limitom je skutočnosť, že na výskume participovali len ochotní rodičia prejavujúci priemernú až vyššiu mieru empatie.

Za ďalší limit výskumu považujeme použité metódy. Empatiu rodičov aj osamelosť detí sme merali pomocou sebahodnotiacich dotazníkov, pri ktorých mohlo dôjsť ku skresleniam v smere sociálnej žiaducnosti. V prípade empatie niektorí autori (Goleman, 1999; Hinnant & O'Brien, 2007; Jolliffe & Farrington, 2006) tvrdia, že vyššiu empatiu dosahujú ženy len pri použití sebahodnotiaceho dotazníka, aký sme použili aj v našom výskume. Rozdielna socializácia mužov a žien vedie k tomu, že ženy sa chcú javiť ako citlivejšie a vnímavejšie k pocitom druhých v zhode so stereotypom svojej sexuálnej roly, kým muži, aj keď disponujú schopnosťou empatie, nie sú natoľko motivovaní prejavovať ju. Pokiaľ boli na meranie medzipohlavných rozdielov v empatii použité observačné alebo fyziologické metódy, ktorých výsledky človek nemôže vedome ovplyvniť, neboli rozdiely v empatii medzi pohlaviami tak výrazné, ako pri použití sebahodnotiacich dotazníkov. V prípade sociálnej osamelosti ide o veľmi subjektívny jav, ktorý dievčatá priznávajú ľahšie ako chlapci, čo mohlo byť príčinou ďalšieho skreslenia výsledkov. Na zvýšenie spoľahlivosti výsledkov odporúčame skúmať obe premenné tak z pohľadu rodiča, ako aj z pohľadu dieťaťa a sledovať korelácie medzi obidvomi pohľadmi.

Záver

V príspevku sme sa zamerali na skúmanie vzťahov medzi empatiou rodičov a sociálnou osamelosťou detí. Zistili sme, že empatia otca ani empatia matky nepatria medzi kľúčové premenné vysvetľujúce mieru prežívanej sociálnej osamelosti u detí. Ako významný sa javí vzťah medzi empatiou matky a sociálnou osamelosťou jej syna.

Pri skúmaní medzipohlavných rozdielov v empatii sme identifikovali významné rozdiely medzi empatiou mužov a žien v prospech žien, čo je v súlade s predchádzajúcimi výskumami. V súvislosti so skúmaním medzipohlavných rozdielov v sociálnej osamelosti u 10 – 15 ročných detí sme neidentifikovali významné rozdiely medzi chlapcami a dievčatami.

V nadväznosti na výsledky nášho výskumu a ďalších štúdií (Hinnant & O'Brien, 2007; Scharf, Wiseman, & Farah, 2011) sa perspektívne zameriame na sledovanie empatie rodičov a ich výchovného štýlu z pohľadu dieťaťa vo vzťahu k emočnej a sociálnej osamelosti dieťaťa.

Literatúra

- Adler, A. (1998). *O zmysle života*. Bratislava: IRIS.
- Akbağ, M., & İmamoğlu, S. E. (2010). The prediction of gender and attachment styles on shame, guilt, and loneliness. *Educational Sciences: Theory and Practice, 10*, 669–682.
- Ang, R. P., & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry & Human Development, 41*, 387–397.
- Asher, S. R., Hymel, S., & Renshaw, P. D. (1984). Loneliness in children. *Child Development, 55*, 1456–1464.
- Augustyn, J. (2002). *Otcovstvo: Pedagogické a duchovné aspekty*. Trnava: Dobrá kniha.
- Biddulph, S. (2006). *Výchova kluků*. Praha: Portál.
- Biddulph, S. (2007). *Mužství: Jak zvládat všechny mužské role*. Praha: Portál.
- Brisch, K.H. (2011). *Bezpečná vztahová väzba: Attachment v tehotenstve a prvých rokoch života*. Trenčín: Vydavateľstvo F.
- Buda, B. (1994). *Empatia: Psychológia vcítenia a vžitia sa do druhého*. Nové Zámky: Psychoprof.
- Cacioppo, J. T., Hawkey, L. C., Ernst, J. M., Burleson, M., Berntson, G.G., Nouriani, B. & Spiegel, D. (2006). Loneliness within a nomological net: An evolutionary perspective. *Journal of Research in Personality, 40*, 1054–1085.
<<http://psychology.uchicago.edu/people/faculty/cacioppo/jtcreprints/chebbns06.pdf>>
- Cassidy, J., & Asher, S. R. (1992). Loneliness and peer relations in young children. *Child development, 63*, 350–355.
- Čavojská, V., Mikušková, E.B., & Belovičová, Z. (2011). *Chápanie duševných stavov v kontexte kognitívneho vývinu*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
- Čavojská, V., Sirota, M., & Belovičová, Z. (2012). Slovak validation of The Basic Empathy Scale in pre-adolescents. *Studia Psychologica, 54*, 195–208.
- Davis, M. H. (1983). The effects of dispositional empathy on emotional reactions and helping: A multidimensional approach. *Journal of Personality, 51*, 167–184.
- Duck, K., & Gilmour, R. (1981). *Personal relationships in disorder*. London; New York: Academic.
- Ernst, J. M., & Cacioppo, J. T. (1999). Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. *Applied and Preventive Psychology, 8*, 1–22.
<<http://psychology.uchicago.edu/people/faculty/cacioppo/jtcreprints/ec98.pdf>>
- Galanaki, E. P., & Kalantzi-Azizi, A. (1999). Loneliness and social dissatisfaction: Its relation with children's self-efficacy for peer interaction. *Child Study Journal, 29*, 1–22.
<http://www.researchgate.net/publication/258373436_Loneliness_and_social_dissatisfaction_Its_relation_with_childrens_self-efficacy_for_peer_interaction>
- Galanaki, E. P. (2004). Are children able to distinguish among the concepts of aloneness, loneliness, and solitude? *International Journal of Behavioral Development, 28*, 435–443.
- Goleman, D. (1999). *Práce s emoční inteligencí: Jak odstartovat úspěšnou kariéru*. Praha: Columbus.

- Hinnant, J. B., & O'Brien, M. (2007). Cognitive and emotional control and perspective taking and their relations to empathy in 5-year-old children. *Journal of Genetic Psychology, 168*, 301–322.
- Hojat, M., Glaser, K. M., & Veloski, J. J. (1996). Associations between selected psychosocial attributes and ratings of physician competence. *Academic Medicine: Journal of the Association of American Medical Colleges, 71*, 103–105.
- Hojat, M. (1998). Satisfaction with early relationships with parents and psychosocial attributes in adulthood: which parent contributes more? *Journal of General Psychology, 159*, 203–220.
- Hojat, M., Zuckerman, M., Magee, M., Mangione, S., Nasca, T., Vergare, M., & Gonnella, J. S. (2005). Empathy in medical students as related to specialty interest, personality, and perceptions of mother and father. *Personality and Individual Differences, 39*, 1205–1215.
- Hoza, B., Bukowski, W. M., & Beery, S. (2000). Assessing peer network and dyadic loneliness. *Journal of Clinical Child Psychology, 29*, 119–128.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Development and validation of the Basic Empathy Scale. *Journal of Adolescence, 29*, 589–611.
- Chipuer, H. M. (2001). Dyadic attachments and community connectedness: Links with youths' loneliness experiences. *Journal of Community Psychology, 29*, 429–446.
- Junttila, N., & Vauras, M. (2009). Development and Aging: Loneliness among school-aged children and their parents. *Scandinavian Journal of Psychology, 50*, 211–219.
- Koucká, P. (2012). *Jiřina Prekopová, Jaroslav Šturma: Výchova láskou*. Praha: Portál.
- Lim, S., & Smith, J. (2008). The structural relationships of parenting style, creative personality, and loneliness. *Creativity Research Journal, 20*, 412–419.
- Matějček, Z. (1995). *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- McElwain, N. L., Halberstadt, A. G., & Volling, B. L. (2007). Mother-reported and father-reported reactions to children's negative emotions: Relations to young children's emotional understanding and friendship quality. *Child Development, 78*, 1407–1425.
- McWhirter, B.T., Besett-Alesch, T.M., Horibata, J., & Gat, I. (2002). Loneliness in high risk adolescents: The role of coping, self-esteem, and empathy. *Journal of Youth Studies, 5*, 69–84.
- Mlčák, Z. (2008). Terapeutická empatie v cyklickém pojetí. In Mlčák, Z., Paulík, K., & Zášková, H. (Eds.), *Osobnost v kontextu prosociálního chování a zátěžové odolnosti 2008* (47–55). Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.
- Mlčák, Z. (2009). Poznámky ke konceptualizaci empatie v současné psychologii. In Golecká L., Gurnáková J., & Ruisel, I. (Ed.), *Sociálne procesy a osobnosť 2008: Zborník z konferencie* (809–817). Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
- Mlčák, Z. (2010). *Prosociální chování v kontextu dispozičních aspektů osobnosti*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.
- Moreno, A. J., Klute, M. M., & Robinson, J. L. (2008). Relational and individual resources as predictors of empathy in early childhood. *Social Development, 17*, 613–637.

- Pamukcu, B., & Meydan, B. (2010). The role of empathic tendency and perceived social support in predicting loneliness levels of college students. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 5, 905–909.
- Peplau, L. A., & Goldston, S. (1984). *Preventing the harmful consequences of severe and persistent loneliness*. Washington DC: U.S. Government Printing Office.
- Poli, O. (2008). *Srdce otca*. Bratislava: DON BOSCO.
- Repetti, R. L., Taylor, S. E., & Seeman, T. E. (2005). Rizikové rodiny: Sociálne prostredie rodín a duševné a fyzické zdravie potomkov. *Empatia Bulletin*, 12, 35–43.
- Richaud de Minzi, M. C. (2006). Loneliness and depression in middle and late childhood: The relationship to attachment and parental styles. *Journal of Genetic Psychology*, 167, 189–210.
- Roberts, W., & Strayer, J. (1987). Parents' responses to the emotional distress of their children: relations with children's competence. *Developmental Psychology*, 23, 415–422.
- Roberts, W., & Strayer, J. (1996). Children's anger, emotional expressiveness, and empathy: Relations with parents' empathy, emotional expressiveness, and parenting practices. *Child Development*, 67, 449–470.
- Roberts, W., & Strayer, J. (1997). Facial and verbal measures of children's emotions and empathy. *International Journal of Behavioral Development*, 20, 385–403.
- Rogers, C. R. (1975). Empathic: An unappreciated way of being. *The Counseling Psychologist*, 5 (2). <<http://www.elementsuk.com/libraryofarticles/empathic.pdf>>
- Rogoff, B. (1990). *Apprenticeship in Thinking. Cognitive Development in Social Context*. New York: Oxford University Press.
- Salimi, A., & Bozorgpour, F. (2012). Percieved social support and social-emotional loneliness. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 69, 2009–2013.
- Shapiro, L.E. (2004). *Emoční inteligence dítěte a její rozvoj*. Praha: Portál.
- Shaughnessy, K. (2008). Loneliness in children. *Journal of Jewish Communal Service*, 83, 194–200.
- Scharf, M., Wiseman, H., & Farah, F. (2011). Parent-adolescent relationships and social adjustment: The case of a collectivistic culture. *International Journal of Psychology*, 46, 177–190.
- Stoica, A. M., & Roco, M. (2013). The role of the emotional intelligence in kindergarden children's development. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 78, 150–154.
- Stroebe, W., Stroebe, M., Abakoumkin, G., & Schut, H. (1996). The role of loneliness and social support in adjustment to loss: A test of attachment versus stress theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 1241–1249.
- Šatánek, J. (2004). *Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa*. Banská Bystrica: FHV UMB.
- Šulová, L. (2010). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Univerzita Karlova.
- Volbrecht, M. M., Lemery–Chalfant, K., Aksan, N., Zahn–Waxler, C., & Goldsmith, H. H. (2007). Examining the familial link between positive affect and empathy development in the second year. *Journal of Genetic Psychology*, 168, 105–130.
- Wilding, CH. (2010). *Emoční inteligence – vliv emocí na osobní a profesní úspěch*. Praha: Grada.

Wong, M. S., Diener, M. L., & Russell, A. I. (2008). Parents' emotion related beliefs and behaviors and child grade: Associations with children's perceptions of peer competence. *Journal of Applied Developmental Psychology, 29*, 175–186.

Zahn–Waxler, C. (1991). The case for empathy: A developmental review. *Psychological Inquiry, 2*, 155–119.

Zahn–Waxler, C., Robinson, J. L., & Emde, R.N. (1992). The development of empathy in twins. *Developmental Psychology, 28*, 1038–1048.

Informácie o autorkách

Mgr. PaedDr. Ivana Gallová, PhD. je odbornou asistentkou na Katedre psychologických vied Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Primárny záujem venuje psychológii manažmentu, poradenstvu, supervízii a vedeniu zážitkových skupín.

Kontaktné údaje:

Adresa: Katedra psychologických vied FSVaZ UKF, Kraskova 1, 949 74 Nitra, Slovensko

Email: igallova@ukf.sk

Bc. Miroslava Balážová študuje na Katedre psychologických vied Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Vo svojej záverečnej práci sa zaoberala skúmaním empatie rodiča a sociálnej osamelosti dieťaťa.

Kontaktné údaje:

Adresa: Katedra psychologických vied FSVaZ UKF, Kraskova 1, 949 74 Nitra, Slovensko

Email: miroslava.balazova@student.ukf.sk; balazova.miroslava23@gmail.com

---

Gallová, I., & Balážová, M. (2015). Empatia rodiča a osamelosť dieťaťa. *E- psychologie, 9*(3), 27-39. Dostupný z http://e-psycholog.eu/pdf/gallova_balazova.pdf.